

ივანე გიგინეიშვილი და ქართული სალიტერატურო
ენის საკითხები

ჩვენმა კრებულმა დაკარგა დამაარსებელი და რედაქტორი — საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი ივანე გიგინეიშვილი. ეს აუნაზღაურებელი დანაკლისია. მისი გარდაცვალება აუნაზღაურებელი დანაკლისია მთელი ქართული მეცნიერებისათვის. ქართველოლოგიას მოაკლდა დიდად ერუდირებული და ფართოდ განწყველული ენათმეცნიერი, ქართული ენის ნიჟიერი მკვლევარი, დიალექტოლოგი და ლექსიკოგრაფი, რუსთველოლოგი და ტექსტოლოგი, ქართული ლინგვისტილისტიკის შესანიშნავი წარმომადგენელი, ბრწყინვალე ლექტორი და დიდი მამულიშვილი.

მრავალმხრივი იყო ივანე გიგინეიშვილის მეცნიერული ინტერესები და ფართო — მისი კვლევის სფერო: ახალი ქართული სალიტერატურო ენის ჩამოყალიბების საკითხი, მისი განვითარების ტენდენციები, სალიტერატურო ენის მიმართება დიალექტებთან და საერთოსახალხო ენასთან, მწერლის როლი და ადგილი სალიტერატურო ენის ისტორიაში, თანამედროვე სალიტერატურო ენის უნიფიკაცია, მისი სიწმინდისა და მონოლითურობის დაცვა, ქართული ენის გრამატიკისა და ქართული დიალექტოლოგიის აქტუალური პრობლემები, ლექსიკოლოგია და ტექსტოლოგია.

ენათმეცნიერების ინსტიტუტის თანამშრომლებს ახსოვთ, რამდენა ფიქრობდა ბ-ნი ივანე საკვლევი საკითხის შესახებ, ამოწმებდა, უძიებდა, საილუსტრაციო მასალას თუ საბუთიანობას კიდევ და კიდევ აძლევრებდა, ამდიდრებდა და შემდეგ კი თითქოს ერთი ამოსუნთქვით წერდა. მის ყოველ ნაშრომში მსჯელობა ჩამოკვეთილია, საბუთიანობა — მყარი, დამაჯერებელი, ილუსტრაციები — უხვი და მარჯვე, დასკვნები — სარწმუნო, სტილი — დინჯი, ნათელი და მომხიბლავი. ამის საფუძველი იყო მკვლევრის დიდი ერუდიცია, ფართო განათლება და ფაქიზი ენობრივი ალღო, მან ბრწყინვალედ იცოდა ქვე-

ლი და ახალი ქართული ენა და ლიტერატურა, ხალხური ზეპირსიტყვიერება, ცოცხალი სასაუბრო ენა, ქართული ენის დიალექტები.

ივანე გიგინეიშვილის მეცნიერული ნაღვაწის შეფასება მომავლის საქმეა. ჩვენ აქ გვინდა მხოლოდ იმ პრობლემებს შევხვით, რომლებიც მისთვის იყო არა მარტო მეცნიერული კვლევის ობიექტი, არამედ მოქალაქეობრივი ზრუნვის საგანიც. ესენია: ახალი ქართული სალიტერატურო ენის ფორმირების, სალიტერატურო ენისა და მწერლის ურთიერთმიმართების, სალიტერატურო ენის ნორმალიზაციის საკითხები... ამ პრობლემათა კვლევა მისთვის სისხლხორცეული საქმე იყო.

ცნობილია, რომ სალიტერატურო ენის საკითხების, ამ ენის ისტორიის კვლევა, ფილოლოგიური სამუშაოების მაღალ დონეზე შესრულება შეუძლებელია ცოცხალი მეტყველების, დიალექტების კარგად ცოდნის გარეშე.

ივ. გიგინეიშვილი ქართული დიალექტების დიდი მცოდნე იყო. მისი პირველი ნაშრომი, რომელიც 1938 წელს გამოქვეყნდა, სწორედ დიალექტოლოგიას ეხებოდა („ანგარიში საზაფხულო მივლინებისა ქართული კილოს შესასწავლად სურამის მიდამოებში“, ენიშკის მოამბე, 1938, IVკ). შემდეგ წლებში მან ბევრი იმუშავა ჩვენი ენის დიალექტებზე: ქართლურზე, ფშაურზე, გუდამაყრულზე, კახურზე, თიანურზე... დიდი რუდუნებით მოპოვებულ ძვირფას დიალექტურ მასალას და მის ანალიზს მეცნიერი განსაკუთრებული პასუხისმგებლობით ეკიდებოდა, ძნელად გადაწყვეტდა ხოლმე მათ გამოქვეყნებას. მის პირად არქივში ინახება ძვირფასი მასალა, ოთხი ათეული წლის წინ ჩაწერილი ქართლსა თუ კახეთში, ფშავში, გუდამაყარში, კახეთსა თუ თიანეთში. ამ მასალის მხოლოდ ერთი ნაწილი გამოქვეყნდა „ქართული დიალექტოლოგიის“ I ტომში, რომლის ერთ-ერთი შემდგენელთაგანი ივ. გიგინეიშვილიცაა. მასვე ეკუთვნის ამავე წიგნში ზოგი დიალექტის (სახელდობრ, ფშაურის, კახურის, გუდამაყრულის, გურულის) მიმოხილვა და ლექსიკონი. მისივე შედგენილია ქართლურის ლექსიკონიც.

ივ. გიგინეიშვილი მისთვის ჩვეული გულისხმიერებით ეკიდებოდა სხვათა მიერ მოპოვებულ სანდო და საინტერესო დიალექტურ მასალასაც, კერძოდ, მას გამოსაცემად მზად ჰქონდა შესანიშნავი დიალექტური ტექსტები.

დიალექტების ასეთი საფუძვლიანი ცოდნა ხელს უწყობდა მკვლევარს, რომ დაკვირვებოდა ახალი სალიტერატურო ენის ჩამოყალიბების პროცესს და ამ ენის კავშირს ცოცხალ მეტყველებასთან — დია-

ლექტებთან თუ საერთო-სახალხო ენასთან. სპეციალური სტატია მიუძღვნა მან საერთო-სახალხო ენის, დიალექტებისა და სალიტერატურო ენის ურთიერთმიმართების საკითხს („ერთიანი სალიტერატურო ენის საკითხები“, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, III, 1952). აქ ნათლადაა გამოკვეთილი საერთო-სახალხო ენის რაობა, მისი მიმართება სალიტერატურო ენასთან, ერთი მხრივ, და დიალექტებთან, მეორე მხრივ. ამ სტატიაში ვკითხულობთ: „საერთო-სახალხო ენა იქმნება იმისაგან, რაც საერთოა... დიალექტებს შორის გრამატიკული წყობისა და ძირითადი ლექსიკური ფონდის მხრივ... ეს ის ენაა, რომელიც ხალხის ხელში თანდათანობით იხვეწება, იწმინდება საუკუნეთა განმავლობაში, თავისუფლდება დიალექტური ფორმებისაგან, ზოგჯერ ლიტერატურული ენის გავლენასაც განიცდის, მაგრამ მაინც ამ ენას უპირისპირდება, როგორც ხალხური, ამ სიტყვის საუკეთესო მნიშვნელობით. ეს ის ენაა, რომელიც ხალხური პოეზიის ყველაზე რჩეულ, დახვეწილ ნიმუშებშია წარმოდგენილი. ეს არის ენა საყოველთაოდ გავრცელებული ხალხური ლექსებისა, ანდაზებისა, გამოცანებისა... ასეთ ქმნილებებშია წარმოდგენილი ის ენა, რომლის სახითაც საერთო-სახალხო ენა რეალურ ოდენობად გვევლინება, ოდენობად, რომელიც უპირისპირდება ადგილობრივ დიალექტებს“¹.

საერთო-სახალხო ენის სალიტერატურო ენასთან მიმართების მეტად საყურადღებო საკითხს მკვლევარი იხილავს ახალი სალიტერატურო ენის ფორმირების საკითხთან ერთად.

ახალი ქართული სალიტერატურო ენის დასაბამის შესახებ ჩვენს მეცნიერებაში ორგვარი შეხედულება არსებობს: ერთი XIX საუკუნეს თვლის დასაწყისად (XII—XVIII საუკუნეები ან ძველ ქართულში შეაქვთ, ან ცალკე პერიოდად გამოყოფენ საშუალო ქართულის სახელით), მეორეს კი მიაჩნია, რომ ახალი ქართული სალიტერატურო ენა XII ს-დან იწყება და ძველი ქართულის ბუნებრივი გაგრძელებაა, ქართლური და კახური დიალექტების საფუძველზე მისი გადამუშავების ნაყოფია. ამ ენის ფორმირება XVIII საუკუნეში დასრულდა.

ივ. გიგინეიშვილი ამ უკანასკნელ მოსაზრებას იზიარებდა და მას ეყრდნობოდა.

საერთო-სახალხო ენის სალიტერატურო ენასთან მიმართებისა და ახალი ქართული სალიტერატურო ენის ფორმირების საკითხს რამდენიმე ნაშრომში ეხება მკვლევარი. ამ ნაშრომთაგან ერთი („ქართული

¹ ივ. გიგინეიშვილი, ერთიანი სალიტერატურო ენის საკითხები, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, III, ვვ. 507.

სალიტერატურო ენის განვითარების თავისებურებანი საბჭოთა ეპოქაში“ გამოქვეყნდა 1973 წ. საკავშირო ორგანოში², ხოლო მეორე — ვ. თოფურიასთან თანავტორობით („ქართული სალიტერატურო ენის ფორმირების საკითხისათვის“) — საკავშირო აკადემიისა და ამიერკავკასიის აკადემიების საზოგადოებრივ მეცნიერებათა გაერთიანებული სესიის შრომებში, რომელიც ბაქოში გამოიცა 1957 წელს³.

ამავე საკითხს ეძღვნება სხვა სტატიებიც: „ი. ჭავჭავაძე და ახალი ქართული სალიტერატურო ენა“ (თსუ შრომები, № 69, 1958), „სულხან-საბა ორბელიანის ენისათვის (საიუბილეო კრებული, თსუ, 1959), „დავით გურამიშვილი და ახალი ქართული სალიტერატურო ენა“ („ლიტერატურული გაზეთი“, № 40, 1955), „ერთიანი სალიტერატურო ენის საკითხები“ (იკე, III, 1952), „რუსულდანიანი“ (გამოკვლევა წიგნში „რუსულდანიანი“, თბილისი, 1957), Основные вопросы языка и критики текста поэмы Шота Руставели «Вепхисткаосани“ (სადოქტორო დისერტაციის ავტორეფერატი, თბილისი, 1975).

მკვლევრის შეხედულებები ასე შეიძლება ჩამოვყალიბოთ:

საერთო-სახალხო ენა, რომელიც ბატონობდა დიალექტებზე და იმორჩილებდა მათ, მწერლობის წარმოშობამდეც უნდა ყოფილიყო (იკე, III, 500).

სამწერლობო ენის არსებობა კი დამწერლობის წარმოშობიდან იწყება, ე. ი. V ს-ზე გაცილებით უფრო ადრე, ქრისტიანობამდეც ეპოქაში.

მწერლობა ერთი რომელიმე კილოს საფუძველზე წარმოიშობოდა (მასში აისახებოდა ამ კილოს ძირითადი, ყველაზე მკვეთრი თავისებურებანი), შემდეგში კი სალიტერატურო ენა დიალექტიზმებისაგან თანდათან იცხრილებოდა და უახლოვდებოდა საერთო-სახალხო ენას (იკე, III, 498).

საერთო-სახალხო ენა და სამწერლობო ენა იმავეითვე ახლოს იყვნენ ერთმანეთთან, მაგრამ შემდეგ, ისტორიის მანძილზე, სხვადასხვა ეპოქაში ისინი მეტ-ნაკლებად შორდებოდნენ ან უახლოვდებოდნენ ერთმანეთს.

² И. М. Гигинейшвили, М. Н. Чабашвили, Р. Б. Гамбашидзе, Особенности развития грузинского литературного языка в советское время: Закономерности развития литературных языков народов СССР в советскую эпоху—Внутроструктурное развитие старописьменных языков, М., 1973, гл. 322—350.

³ В. Т. Топуриа, И. М. Гигинейшвили, К вопросу о формировании грузинского литературного языка: Труды объединенной научной сессии Академии наук СССР и Академий наук закавказских республик по общественным наукам, Баку, 1957.

V—X საუკუნეებში მკაცრად უნიფიცირებული ნორმების მქონე ძველი ქართული ენა საეკლესიო მწერლობის ენა გახდა და საეკლესიო სტილის მოთხოვნებს მიესადაგა. ასეთი სალიტერატურო ენა ასე თუ ისე უნდა დაშორებოდა საერთო-სახალხო ენას (ივე, III, 523). მიუხედავად მტკიცე, მყარი ნორმებისა, ამ ხანის სალიტერატურო ენაში მაინც შეაღწია ცოცხალი ენის ნაკადმა; შეიმჩნევა სხვა დიალექტების კვალიც. ამას ხელს უწყობდა ლიტერატურული ცენტრების არსებობა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში.

ენაში თანდათან გროვდებოდა ახალი ელემენტები.

XII საუკუნეში ამას დაემატა, ერთი მხრივ, პოლიტიკური და კულტურული ცენტრის გადმონაცვლება დასავლეთ საქართველოდან თბილისში (სალიტერატურო ენა აქაური მოწინავე საზოგადოების მეტყველებას დაემყარა) და, მეორე მხრივ, მდიდარი საერთო მწერლობის აღორძინება და განვითარება. შავთელის, ჩახრუხაძის, მოსე ხონელის ნაწარმოებებში, „ვეისრამიანში“, აგრეთვე დავით აღმაშენებლის, თამარისა და ლაშა-გიორგის ისტორიკოსთა თხზულებებში დასაბამი ეძლევა ახალ ქართულ სალიტერატურო ენას, რომელიც უგულვებელყოფს რიგ მკვდარ ფორმას, რომელსაც ძველი ქართული ხელოვნურად ინარჩუნებდა, და ორიენტაციას სასაუბრო ენაზე იღებს. ამით აიხსნება ის ფაქტი, რომ „ვეფხისტყაოსანში“ თითქოს ერთბაშად იჩენს თავს ძველი ქართული სალიტერატურო ენისათვის უჩვეულო ახალი ფორმები. ეს ფორმები სასაუბრო ენაში არსებობდა, მაგრამ სალიტერატურო ენა მანამდე მათ კარს უხშობდა. ყველაზე აშკარად, ყველაზე რელიეფურად ეს პროცესი „ვეფხისტყაოსანში“ აისახა. ახალი სალიტერატურო ენის გამოსვლა სარბიელზე რუსთაველის სახელთანაა დაკავშირებული.

სალიტერატურო ენა თანდათან ისევ უახლოვდება ცოცხალ სასაუბრო მეტყველებას. ძველი ქართული სალიტერატურო ენა საეკლესიო მწერლობას შერჩა და დიდხანს იარსება, როგორც სამწერლო ენის საეკლესიო სტილმა.

ახალი ქართული სალიტერატურო ენის ჩამოყალიბება-დამკვიდრების პროცესი 700 წელიწადს გაგრძელდა იმ ძნელბედობის გამო, რომელსაც საქართველო განიცდიდა XIII—XVIII საუკუნეებში. ქვეყნის ფეოდალურ დაქსაქსულობასთან ერთად ამ პროცესს აბრკოლებდა აგრეთვე ძველი ქართული სალიტერატურო ენის ძლიერი ტრადიციები, ძველი ქართული მწერლობის შესანიშნავი ძეგლების დიდი გავლენა.

ახალი სალიტერატურო ენის ჩამოყალიბებაში დიდი როლი შეას-

რულა იმავე „ვეფხისტყაოსანში“, რომელიც საქართველოს ყველა კუთხეს მისწვდა; მისი აფორიზმები ანდაზებად გადიოდა ხალხში, მისი ენა მისაბაძი ნიმუში იყო XVI—XVII სს-ის მწერლობისათვის. ამით მან ხელი შეუწყო სალიტერატურო მეტყველების გავრცელებას მთელ ქართველ ხალხში და საერთო-სახალხო ენის დამკვიდრებასა და განმტკიცებას საქართველოს ყველა კუთხეში (იკვ, III, 504).

XIII—XV საუკუნეებიდან მოღწეული მწიბრი მასალის მიხედვით ჭირს მსჯელობა ამ პერიოდის სალიტერატურო ენისა და მისი საერთო-სახალხო ენასთან მიმართების შესახებ.

XVI—XVIII საუკუნეები კი მდიდარია ორიგინალური თუ ნათარგმნი თხზულებებით. მაგრამ ამ პერიოდის სალიტერატურო ენა ნარევი: ჯერ კიდევ შემორჩენილია ძველი ქართულის ბევრი ფორმა, მძლავრ ნაკადადაა შემოჭრილი დიალექტური ფორმები, ბევრია უცხო ენებიდან შემოსული სიტყვები, რადგან ამ პერიოდში ბევრი რამ ითარგმნებოდა, განსაკუთრებით, სპარსულიდან.

მკვლევარს ყურადღების გარეშე არც ის რჩება, რომ ქართულ სალიტერატურო ენაზე ყოველთვის ახდენდა გავლენას ლიტერატურულ ძეგლთა თარგმანები: ქრისტიანობის გავრცელებას საქართველოში თან ახლდა სასულიერო ლიტერატურის თარგმნა ბერძნულიდან, რის შედეგადაც ჩვენს ენაში უხვად შენოდიოდა ბერძნული ლექსიკა, ფრაზეოლოგია და სხვ. არაბთა ბატონობას თან მოჰყვა არაბული ლექსიკის შემოჭრა ქართულ ენაში. საერო ლიტერატურის განვითარების შედეგად (XI—XII სს.) მჭიდრო კავშირი დამყარდა სპარსულ ლიტერატურასთან და ქართულში ბევრი სპარსული სიტყვა შემოვიდა. XVI—XVIII სს-ში სპარსული პოეზიით გატაცება იმდენად დიდი იყო, რომ ანტისპარსული რეაქციაც კი გამოიწვია (ცნობილია არჩილის პურისტული ტენდენცია).

ძველი სალიტერატურო ენის მკაცრი ნორმები დაირღვა, ახალი ნორმები ძნელად მკვიდრდებოდა. სალიტერატურო ენა აღარ არის ძველი ქართულის მსგავსად მკაცრად ნორმალიზებული, მისი მონოლითურობა შერყეულია. მკაცრად უნიფიცირებული ფორმების ნაცვლად გვაქვს ფორმათა სიმრავლე და მრავალფეროვნება. სალიტერატურო ენას მთაყლდა ის დახვეწილობა, რაც ძველი ქართულისათვის იყო ნიშანდობლივი. სალიტერატურო ენაში მისთვის დამახასიათებელი ძირითადი ნიშანი შესუსტდა და იგი დიალექტს დაუახლოვდა⁴.

⁴ ივ. გიგინეიშვილი, ილია ჭავჭავაძე და ახალი ქართული სალიტერატურო ენა, თსუ შრომები, № 69, 1958.

ამ ხანის ზოგ ძეგლში (მაგ., „რუსუდანიანში“) ფართოდაა ასახული იმ კუთხის ლექსიკა და მორფოლოგიური თავისებურებანი, სადაც შექმნილია ეს ძეგლი.

ივ. გიგინეიშვილი შესანიშნავად იცნობდა ამ ეპოქის ლიტერატურულ ძეგლებს და მათ ენას. პოეზიის ენის შესახებ იგი წერს: „იმდროინდელი ქართული პოეზიის ძეგლთა ენის ძირითადი თავისებურება ისაა, რომ მასში ასახულია ძველი ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა რღვევისა და ამ ენის გადამუშავების პროცესი... სამწერლობო ენა... აღარ არის მკაცრად ჩამოყალიბებული ერთიანი ნორმების მქონე, შესუსტებულია მისი მაუნიფიცირებელი ძალა, თვალსაჩინოა დიალექტებიდან მომდინარე მოვლენების უპირატესი მნიშვნელობა“⁵.

დიალექტიზმები იმდროინდელი სალიტერატურო ენის ორგანულ ნაწილს წარმოადგენს. დავით გურამიშვილს ენისადმი მიძღვნილ წერილში ვკითხულობთ: „ქართულისა და კახურისათვის დამახასიათებელმა დიალექტურმა მოვლენებმა ფართო გასაქანი პოვა სალიტერატურო ენაში, მაგრამ XVII—XVIII საუკუნეების სალიტერატურო ენის თვალსაზრისით ეს მოვლენები არ წარმოადგენენ დიალექტიზმებს. ამგვარი დიალექტური მოვლენები მაშინდელი სალიტერატურო ენის ისეთსავე შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენდა, როგორსაც ძველი ქართული სალიტერატურო ენისაგან შემორჩენილი ფორმები“⁶.

ე. ი. საერთო-სახალხო ენის დამაქვემდებარებელი ძალა შესუსტებულია. მძლავრობს ტენდენცია, რომ სალიტერატურო ენამ რომელიმე დიალექტის ფორმები გაიმეოროს.

ეს უარყოფითი მოვლენა როდია. ეს იყო სალიტერატურო ენის ცოცხალ სასაუბრო მეტყველებასთან დაახლოების პროცესის, სალიტერატურო ენის გახალხურების პროცესის ბუნებრივი შედეგი. მაგრამ მაინც სალიტერატურო ენის განვითარება ამ გზით ვერ წავიდოდა. ქართული ენა მონოლითურობას დაკარგავდა. აღარ გვექნებოდა ერთიანი ეროვნული სალიტერატურო ენა. აღნიშნული პროცესი უნდა დასრულებულიყო, სალიტერატურო ენა უნდა დახვეწილიყო და მისი მაუნიფიცირებელი ძალა აღდგენილიყო. მართლაც, ბუნებრივად იჩინა თავი საწინააღმდეგო ტენდენციამ — შექმნილიყო დია-

⁵ ივ. გიგინეიშვილი, XVI—XVII სს. ქართული პოეზიის ძეგლთა ლექსიკონის აგებულებისათვის („დავითიანის“ ლექსიკონის მავალითზე): II. რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სამეცნიერო სესიის თეზისები, თბ., 1980.

⁶ ივ. გიგინეიშვილი, დავით გურამიშვილი და ახალი ქართული სალიტერატურო ენა, „ლიტ. ვაზ“, 1955, № 40.

ლეკტური ფორმებისაგან მიქსიმალურად თავისუფალი სალიტერატურო ენა, შემუშავებოდა მას ერთიანი მტკიცე ნორმები. ამ მიზნით ფართოდ უნდა ყოფილიყო გამოყენებული ძველი ლიტერატურული მემკვიდრეობა, ე. ი. ერთგვარი არქაიზაცია იქნა მიჩნეული ამ მიზნის მისაღწევ საშუალებად. ეს არ ნიშნავდა ძველი ქართულის აღდგენას თავის უფლებებში — ამოსავალი უნდა ყოფილიყო XVI—XVII საუკუნეთა საერო ძეგლების ენა, რომელიც უნდა გაწმენდილიყო დიალექტური ფორმებისაგან⁷.

ამ ტენდენციის აშკარა გამომხატველად მკვლევარს სულხან-საბა ორბელიანის ენა მიიჩნია. სწორედ იმ პოზიციიდან აფასებს იგი საბას როლს ჩვენი სალიტერატურო ენის ისტორიაში⁸.

საინტერესოა მკვლევრის აზრი სალიტერატურო ენის ისტორიაში დიდი მწერლის როლის შესახებ. ივ. გიგინეიშვილი წერს: „არიან დიდი მწერლები, რომელთა მნიშვნელობა დაუფასებელია არა მარტო ლიტერატურის ისტორიის თვალსაზრისით, არამედ ეროვნული სალიტერატურო ენის განვითარების თვალსაზრისითაც. ასეთი მწერლების სახელებთან, ჩვეულებრივ; დაკავშირებულია რადიკალური მობრუნება ეროვნული სალიტერატურო ენის განვითარებაში. ერთი ასეთი მობრუნება ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიაში მე-12 ს-ში მოხდა, როცა ახალი სალიტერატურო ენა გამოვიდა მწერლობის სარბიელზე. ეს მობრუნება რუსთაველის გენიალურ სახელთანაა დაკავშირებული; მეორე მობრუნება მე-19 ს-ის სამოციან წლებში მოხდა და მეორე დიდ სახელს — ილია ჭავჭავაძის სახელს — უკავშირდება. მაგრამ ახალი სალიტერატურო ენის საბოლოოდ ჩამოქნა და ჩამოყალიბება არსებითად მე-17 ს. ბოლოს და მე-18 ს-ში დამთავრდა და ...ეს უმთავრესად სულხან-საბა ორბელიანის სახელთანაა დაკავშირებული“⁹.

ასე გადაეჯაჭვა ახალი ქართული სალიტერატურო ენის ჩამოყალიბების პრობლემას მწერლის როლისა და ადგილის პრობლემა.

ბუნებრივია, რომ ივ. გიგინეიშვილის მოღვაწეობაში დიდი ადგილი ეთმობა მწერლისა და სალიტერატურო ენის ურთიერთობის კვლევას, მწერლის როლისა და ადგილის, მწერლის ენის თავისებურებათა საკითხების კვლევას. ამ პრობლემასთან თავს იყრის მეტად საინტერესო გამოკვლევები:

⁷ ივ. გიგინეიშვილი, სულხან-საბა ორბელიანის ენისათვის, თსუ საიუბილეო კრებული, 1959, გვ. 31.

⁸ იქვე.

⁹ იქვე.

1) სტატიები, რომლებიც „ვეფხისტყაოსნის“ ენის ანალიზს ეძღვნება;

2) სულხან-საბა ორბელიანის ენისათვის (ოსუ საიუბილეო კრებული, თბილისი, 1959);

3) დავით გურამიშვილი და ახალი ქართული სალიტერატურო ენა („ლიტ. გაზ.“, 1955, № 40);

4) ილია ჭავჭავაძე და ახალი ქართული სალიტერატურო ენა (ოსუ შრ., 69, 1958);

5) ვასილ ბარნოვის სტილის თავისებურებათა საკითხისათვის (ხელნაწერი);

6) „ბახტრიონის“ ენობრივი თავისებურებანი (წიგნში „ვაჟა-ფშაველას ბახტრიონი“, თბ, 1972);

7) ზოგი დაკვირვება გალაქტიონ ტაბიძის ენაზე (მოხსენება მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივი განყოფილების 33-ე სესიაზე, 1953);

8) „რუსუდანისი“ (წიგნში „რუსუდანისი“, 1957);

9) XVII ს. პირველი ნახევრის ქართული სალიტერატურო ენა და ვახტანგ მეექვსე... (კრებ. „ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები“, წ. 5, თბ., 1983).

საბას ენისადმი მიძღვნილ გამოკვლევაში საბას როლი ასეა წარმოდგენილი:

საბას ენა არ არის ძველი ქართული სალიტერატურო ენა. ის XVI—XVII საუკუნეების მწერალთა ენის შემდგომ განვითარებას, მის უფრო მაღალ ეტაპს წარმოადგენს, მაგრამ იმავე დროს საბა მკვეთრად ემიჯნება ამ ხანის მხატვრული ლიტერატურის ენას, რომელიც ან ხელოვნური ფორმებით იყო დატვირთული, ან დიალექტიზმებით. საბამ დაძლია ერთიცა და მეორეც და ხელოვნურობის აცილებითა და დიალექტიზმების მინიმუმამდე დაყვანით მოგვცა ლიტერატურულად დამუშავებული ენის ბრწყინვალე ნიმუში, დაუბრუნა ენას მონოლითურობა. რაც შეეხება არქაიზაციას, რომელსაც საბა მიმართავდა გარკვეულ შემთხვევებში, როგორც ივ. გიგინეიშვილი განმარტავს, ის საბას ინდივიდუალური სტილის ნიშან-თვისება, მისი სტილებრივი ხერხი კი არ არის, არამედ ამსახველია სალიტერატურო ენის განვითარების იმ საფეხურისა, როდესაც აუცილებელი გახდა გაბაზუდიყო, რომ სალიტერატურო ენა სხვა ენობრივი ოდენობაა, ვიდრე ცოცხალი სასაუბრო ენა ან დიალექტი. არქაიზაცია საბასთვის დიალექტური მეტყველებისაგან, ყოველდღიური სასაუბრო მეტყველებისაგან გამიჯვნის საშუალებაა და, ამდენად, სალიტერატურო ენის

მონოლითურობისათვის ბრძოლის ხერხი და არა ძველი ქართულისა-
კენ მიბრუნება. ასეთი გამიჯვნის საჭიროება კი იმდროინდელ სალი-
ტერატურო ენაში დიდი იყო.

ესაა საბას დამსახურება სალიტერატურო ენის ისტორიაში.

საბას ენის თავისებურება კი, მკვლევრის აზრით, იმაშია, რომ
მან უკუაგდო ჰიპოტაქსური წყობა წინადადებისა; რთული დაქვემ-
დებარებული წინადადებები მის თხზულებებში „მოგზაურობა ევრო-
პაში“ და „სიბრძნე სიცრუისა“ თითქმის სრულიად არ გვხვდება.
მთელი თხზულება ან რთული შეკავშირებული წინადადებითაა გა-
მართული, ან შერწყმულით, ან კიდევ — მარტივით. ამასთანავე, სა-
ბა შეგნებულად მოკლე წინადადებებს იყენებს, გაუბრძნის წინადადების
დამძიმებას მეორეხარისხოვანი წევრებით. ეს უკვე საბას ენის თავი-
სებურებაა, რამდენადაც ძველი ქართული ჰიპოტაქსური წყობის ენაა
ძირითადად.

საბას ენა ახალ ეტაპს წარმოადგენს ქართული სალიტერატურო
ენის განვითარებაში, როცა დასრულდა ახალი ქართული სალიტერა-
ტურო ენის ჩამოყალიბება და შესაძლებელი გახდა ენის სიწმინდეზე,
მის დახვეწაზე, მის მონოლითურობაზე ფიქრი¹⁰.

საბას გვერდით უდგას დავით გურამიშვილი. ივ. გიგინეიშვილი
წერს: „უმადლეს საფეხურს... ქართული სალიტერატურო ენის გა-
ხალხურების, ახალი სალიტერატურო ენის ჩამოყალიბების პროცესში
ჯერ სულხან-საბა ორბელიანის „სიბრძნე სიცრუისა“, ხოლო შემდეგ
გურამიშვილის პოეზია წარმოადგენს. დავით გურამიშვილის ენა მარ-
ტივია და სადა, მაქსიმალურად დაახლოებული საერთო-სახალხო ენას,
უადრესად ხალხური და მწიგნობრულობისაგან თავისუფალი. ქართულ
ლიტერატურაში ძნელად მოიძებნება მეორე მწერალი, რომლის ენა
ასე ახლოს იყოს ცოცხალ სასაუბრო მეტყველებასთან“¹¹.

რაც შეეხება ვახტანგ VI-ს, იგი არ მისდევს საბას კვალს, მისი
პოეზიის ენა XVII საუკუნის ქართული მწერლობის ენის გაგრძელებას
წარმოადგენს. მაგრამ ვახტანგის დაუღალავმა მოღვაწეობამ (სა-
ქართველოს ისტორია, ქართული სამართალი...) ხელი შეუწყო სპე-
ციალურ ზტილთა განვითარებას და ამით ქართული სალიტერატურო
ენის მოქმედების არის გაფართოებას.

¹⁰ ივ. გიგინეიშვილი, სულხან-საბა ორბელიანის ენისათვის, საიუბილეო
კრებული, თსუ, თბ., 1959, გვ. 42.

¹¹ ივ. გიგინეიშვილი, დავით გურამიშვილი და ახალი ქართული სალი-
ტერატურო ენა, „ლიტ. გაზ.“, 1955, № 40.

ამრიგად, XVIII საუკუნეში სალიტერატურო ენა ძალზე დაუახლოვდა ცოცხალ სასაუბრო ენას. მეფისა და კათალიკოსის კანცელარიიდან გამოსული დოკუმენტების ენაც კი მარტივი და ნათელია. საბასა და გურამიშვილის ენა ახალი ქართული სალიტერატურო ენაა.

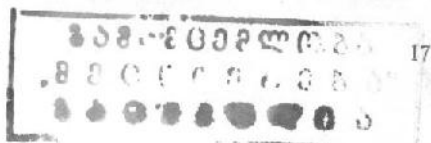
მაგრამ, როგორც ცნობილია, XVIII ს. ბოლოს ხელოვნურად შეაფერხეს ჩვენი სალიტერატურო ენის ბუნებრივი განვითარება — ანტონ კათალიკოსის „სამი სტილის“ თეორიამ სალიტერატურო ენა კვლავ დააშორა საერთო-სახალხო ენას, ცოცხალ მეტყველებას და მხოლოდ 100 წლის შემდეგ გახდა შესაძლებელი ერთიანი ეროვნული სალიტერატურო ენისათვის ბრძოლა.

ივ. გიგინეიშვილმა სპეციალურ ნაშრომში ერთხელ კიდევ გამოკვეთა ილია ჭავჭავაძის ფასდაუდებელი დეაწლი უფლებაწართმეული ახალი ქართული სალიტერატურო ენის თავის უფლებებში აღდგენის დიდ ეროვნულ საქმეში. ერთხელ კიდევ გახაზა, რომ ილია ჭავჭავაძემ თეორიულად დაასაბუთა და მტკიცე მეცნიერულ საფუძველზე დაამყარა ახალი ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების კანონზომიერება, სწორი მიმართულება მისცა ახალი სალიტერატურო ენის განვითარებას, განახორციელა ქართული ორთოგრაფიის რეფორმა. ილია ზრუნავდა ენის ნორმალუზაციის საკითხებზე, დიდ მუშაობას ეწეოდა ქართული ტერმინოლოგიის შესაქმნელად, შექმნა ქართული პუბლიცისტური სტილი (რითაც ქართულმა სალიტერატურო ენამ შეიძინა ახალი მნიშვნელოვანი ფუნქცია), თავის მხატვრულ თუ პუბლიცისტურ ნაწარმოებებში მოგვცა ახალი ქართული ენის ბრწყინვალე ნიმუშები. „ილიამ არათუ დაკარგული უფლებები აღუდგინა ახალ ქართულ სალიტერატურო ენას, არამედ ახალ მძალე საფეხურზე აიყვანა იგი. ქართველ ერს ეს ქართული ენა შეაყვარა, ქართველს ქართული ენით სამართლიანი სიამაყე აგრძნობინა“¹².

ახალი ქართული სალიტერატურო ენის ბედი არსებითად გადაწყვიტა ილიას, აკაკის, ი. გოგებაშვილის, ნ. ნიკოლაძის, ს. მესხის და სხვათა ნოღვაწეობამ, „საქართველოს მოამბემ“ და „ივერიამ“, სადაც ილიამ დანერგა ახალი ორთოგრაფიული ნორმები.

სალიტერატურო ენა დაემყარა სახალხო ენას. სალიტერატურო ენა ძალზე დაუახლოვდა საერთო-სახალხო ენას. დაიწყო ახალი ეტაბი ქართული სალიტერატურო ენის განვითარებაში, რისთვისაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა XIX ს-ის პერიოდულ გამოცემებს, ახალი თაობის გამოსვლას XX ს-ის დასაწყისში (მათ თავისი სიტყვა თქვეს პუბ-

¹² ივ. გიგინეიშვილი. ილია ჭავჭავაძე და ახალი ქართული სალიტერატურო ენა, თსუ, შრ., 69, 1958.

ლიცისტოკურ კრიტიკაში) და მსოფლიო შედეგების თარგმნას ქართულ ენაზე.

XIX ს-ის მეორე ნახევარში ერთიანი საერთო-სახალხო ენა ქართულ ეროვნულ ენად იქცა. სალიტერატურო ენა სავსებით ემთხვევა საერთო-სახალხო ენას.

საბჭოთა ეპოქაში ქართულმა სალიტერატურო ენამ განვითარების უმაღლეს დონეს მიაღწია. გაფართოვდა მისი მოხმარების არე... იგი სახელმწიფო ენადაა გამოცხადებული, საერთო-ეროვნულ სალიტერატურო ენაზე ზრუნვა სახელმწიფომ იკისრა.

ასეა წარმოდგენილი ივ. გიგინეიშვილის შრომებში საერთო-სახალხო ენისა და ახალი ქართული სალიტერატურო ენის ურთიერთობისა ახალი სალიტერატურო ენის ფორმირების პროცესში.

*
*
*

საბა ორბელიანისა და ილიას ენის შესახებ მსჯელობას ივ. გიგინეიშვილი მჭიდროდ უკავშირებს იმ პრობლემებს, რომლებიც მწერლის ენის შესწავლასთან, მწერლის ენის თავისებურებათა წარმოჩენასთან დაკავშირებით დგება (ამ პრობლემას იგი სხვაგანაც უბრუნდება).

მკვლევარი საჭიროდ თვლის პირველ რიგში გამიჯნოს ცნებები „სალიტერატურო ენა“ და „მხატვრული ლიტერატურის ენა“¹³.

„სალიტერატურო ენის გამოყენების არე სცილდება მხატვრული ლიტერატურის ფარგლებს“¹⁴. მხატვრული ლიტერატურის ენა საერთო ეროვნული სალიტერატურო ენის ორგანული შემადგენელი ნაწილია, მაგრამ ამავე დროს მასზე მეტია, რადგან შეიცავს ისეთ ელემენტებს, რომლებიც უცხოა სალიტერატურო ენისათვის (მაგ.: არქაიზმებს, დიალექტიზმებს, ნეოლოგიზმებს).

იგივე აზრი ერთ-ერთ თეზისში ასეა ფორმულირებული: „ცნება სალიტერატურო ენისა არ არის ლიტერატურის ენის ცნების იდენტური. მხატვრული ლიტერატურა სალიტერატურო ენას გამოიყენებს

¹³ დასახელებულ გამოკვლევებში ივ. გიგინეიშვილი ხმარობს ტერმინებს: „ლიტერატურის ენა“ და „სალიტერატურო ენა“. შემდეგ მან ეს ტერმინი შეცვალა: „მხატვრული ლიტერატურის ენით“. მეტი სიკუდიისათვის მსჯელობაში ჩვენ ამ უკანასკნელ ტერმინებს ვიყენებთ.

¹⁴ ივ. გიგინეიშვილი, ერთიანი ქართული სალიტერატურო ენა, თსუ. სამეცნიერო ზესის თეზისები, 1951, გვ. 21.

ძირითადად, მაგრამ მისი ნორმები ყოველთვის სავსებით არ ემთხვევა სალიტერატურო ენის ნორმებს¹⁵.

„მწერლის ენა, მისი ენობრივი თავისებურებანი, — წერს მკვლევარი — ერთი მხრით, საერთო სალიტერატურო ენის ფაქტს წარმოადგენს, მეორე მხრით კი... მხატვრული ენის ნიმუშია“¹⁶. მწერლის ენის შესწავლისას საჭიროა ამ ორი რიგის მოვლენის ერთმანეთისაგან გამოიჯენა, რათა ნათელი გახდეს, თუ „მწერლის ენის დამახასიათებელ მოვლენათაგან რომელი დგას საერთო სალიტერატურო ენის განვითარების სიბრტყეზე... და რაა ისეთი, რაც ამ მწერლის ინდივიდუალურ სტილებრივ თავისებურებას გვაგრძნობინებს“¹⁷.

ზოგჯერ მწერალთან გვხვდება გარკვეული ელემენტები (მაგ.: არქაიზმები, ნეოლოგიზმები, დიალექტიზმები...), მაგრამ ეს მწერლის ენის თავისებურება კი არაა, არამედ მისი თანამედროვე სალიტერატურო ენისთვისაა დამახასიათებელი და, რაც დღეს არქაიზმად გვეჩვენება, შეიძლება მწერლის თანამედროვე ენისათვის ასე არ ფასდებოდეს.

ამიტომ მწერლის ენის თავისებურებათა შესწავლისას, ივ. გიგინეიშვილის აზრით, საჭიროა გათვალისწინებული იქნეს მისი თანამედროვე სალიტერატურო ენის ყველა ნიშან-თვისება და ამ სალიტერატურო ენის ადგილი საერთოდ ჩვენი სალიტერატურო ენის განვითარებაში. ასევე გათვალისწინებულ უნდა იქნეს ამ ეპოქის როგორც წინა, ისე მომდევნო ხანის სალიტერატურო ენის თავისებურებები.

მას შემდეგ, რაც გაინიჯნება მწერლის თანამედროვე სალიტერატურო ენიდან მომდინარე და თვით მწერლის ინდივიდუალური თავისებურებანი, შესაძლებელი გახდება ვაჩვენოთ ამ მწერლის როლი და ადგილი სალიტერატურო ენის განვითარებაში და საკუთრივ მისი ენობრივი თავისებურებებიც შევაფასოთ.

მწერლის ენის შესასწავლად, მკვლევრის აზრით, სულაც არაა საკმარისი მისი თხზულებების მორფოლოგიურ-სინტაქსური ანალიზი. „მწერლის ენის შესწავლა არსებითად მისი სტილის შესწავლას გულისხმობს“, — წერს იგი და იქვე გულისტკივილით აღნიშნავს, რომ სტილისტიკის საკითხების დამუშავება სათანადო დონეზე არ დგას და

¹⁵ ივ. გიგინეიშვილი, ერთიანი ქართული..., გვ. 21.

¹⁶ ივ. გიგინეიშვილი, სულხან-საბა ორბელიანის ენისათვის, გვ. 29.

¹⁷ იქვე, გვ. 50.

„ქართული ენათმეცნიერების გადაუდებელი ამოცანაა ქართული ენის სტილისტიკის საფუძვლების დამუშავება და ფართო კვლევა-ძიების გაშლა ქართული მწერლობის საუკეთესო ნიმუშების ამ თვალსაზრისით შესასწავლად“¹⁸.

ეს ლიტონ განცხადებად როდი დარჩა. ივ. გიგინეიშვილმა თავისი წვლილი შეიტანა ამ საქმეში. შეისწავლა და წარმოაჩინა ძირითადი სტილებრივი თავისებურებანი ჩვენი გამოჩენილი მწერლების ენისა: სულხან-საბა ორბელიანისა, ვ. ბარნოვისა, გ. ტაბიძისა, ვაჟა-ფშაველასი, საგანგებოდ მსჯელობდა არქაიზმებს, როგორც სტილისტიკური ზერხის გამოყენების შესახებ მე-19 და მე-20 საუკუნეების ქართველი მწერლების მიერ¹⁹.

საინტერესოა მეცნიერის აზრი მხატვრულ ლიტერატურაში არქაიზმების, დიალექტიზმებისა და ნეოლოგიზმების გამოყენების შესახებ. იგი საჭიროდ თვლის „არქაიზმებისა და დიალექტიზმების გამოყენება მაქსიმალურად შეიზღუდოს, ხოლო ნეოლოგიზმების შექმნისას მწერალი არ უნდა სცილდებოდეს ქართული სიტყვაწარმოების, სიტყვათხზვის წესების ფარგლებს“.

რაც შეეხება ლექსის ენას, მას ისევე, როგორც მხატვრული ლიტერატურის ენას საზოგადოდ, საერთო სალიტერატურო ენა უწევს გარკვეულ საზღვრებს: „(ლექსის ენას) შეიძლება სრულიად გარკვეული ინდივიდუალური ფორმები ჰქონდეს, მაგრამ ასეთი ფორმები ყოველთვის ერთიანი საერთო-ეროვნული სალიტერატურო ენის ფონზე უნდა იქმნებოდეს, მისი გრამატიკული წყობის ფარგლებს არ უნდა სცილდებოდეს, ამ ფარგლებში უნდა თავსდებოდეს. პოეტური ენა საერთო-სალიტერატურო ენის კანონზომიერებათა გამოვლენას უნდა წარმოადგენდეს“²⁰.

*
*
*

წლების მანძილზე იკვლევდა ივ. გიგინეიშვილი კლასიკური ხანისა და აღორძინების პერიოდის ლიტერატურული ძეგლების ენას XII—

¹⁸ ივ. გიგინეიშვილი, ერთიანი ქართული სალიტერატურო ენა, თსუ სამეცნიერო სესიის თეზისები, 1951, გვ. 21.

¹⁹ ივ. გიგინეიშვილი, სულხან-საბა ორბელიანის ენისათვის, საიუბილეო კრებული, 1959; ეასილ ბარნოვის სტილის თავისებურებათა საკითხისათვის (ხელნაწერი); „ბახტრიონის“ ენობრივი თავისებურებანი (წიგნში „ვაჟა-ფშაველას ბახტრიონი“, თბილისი, 1972); ზოგი დაკვირვება ვალაქტიონ ტაბიძის ენაზე (მოხსენება, 1953 წ.), „რუსულდანიანი“ (წიგნი „რუსულდანიანი“, 1957), „არქაიზმების საკითხისათვის“ და სხვ.

²⁰ ივ. გიგინეიშვილი, ერთიანი ქართული სალიტერატურო ენა, თსუ სამეცნიერო სესიის თეზისები, 1952 წ. გვ. 21.

XVIII საუკუნეების სალიტერატურო ენის შესასწავლად, იმის გასარკვევად, თუ რას წარმოადგენდა ე. წ. საშუალო ქართული, რომელსაც ძველსა და ახალ ქართულს შორის მესამე პერიოდად გამოყოფენ.

XII საუკუნიდან ქართულ სალიტერატურო ენაში იწყება ძვრები, რაც მთელი ქვეყნის ცხოვრებაში მომხდარ გარდატეხებს უკავშირდება. „ჯერ ერთი, ჩაისახა და განვითარდა საერო ლიტერატურა, რომლისთვისაც საკმარისი აღარ იყო ის ენობრივი საშუალებები, რომლებიც V—XI საუკუნეების ქართულს გააჩნდა; მეორე, შეიცვალა კულტურულ-ისტორიული ვითარებანი და პირობები, რომლებშიც ძველი ქართული ენა ვითარდებოდა: ბერძნულ, სომხურ და სხვა ენებთან კულტურულ-ლიტერატურული ურთიერთობა ძირითადად სპარსულთან კულტურულ-ლიტერატურული ურთიერთობით შეიცვალა, და მესამე, რაც მთავარია, ქართულმა სალიტერატურო ენამ საორიენტაციო დიალექტი გამოიცვალა: სალიტერატურო ქართულისათვის საორიენტაციოდ სხვა დიალექტი თუ დიალექტები ჩნდება“²¹.

იმის გასარკვევად, თუ რა ხასიათისა იყო ჩვენი სალიტერატურო ენა იმ შვიდი საუკუნის მანძილზე, რა მიმართებაში იყო ის, ერთი მხრივ, ძველსა და, მეორე მხრივ, ახალ სალიტერატურო ქართულთან, ივ. გიგინეიშვილმა საგანგებოდ შეისწავლა ამ ეპოქის სხვადასხვა ხასიათისა და სხვადასხვა ქანრის ძეგლები, ორიგინალურიცა და თარგმნილიც: „ამირან-დარეჯანიანის“, „ვისრამიანის“, „ვეფხისტყაოსნის“, „შაჰნამეს“ პროზაული და ლექსითი ვერსიების, „თიმსარიანის“, „რუსუდანიანის“, „ქილილა და დამანას“, „სიბრძნე სიცრუისას“, თეიმურაზ I-ის, არჩილის, თეიმურაზ II-ის, დავით გურამიშვილის, ბესარიონ ვაბაშვილის თხზულებებისა და სხვა მნიშვნელოვანი ძეგლების ენა.

მკვლევარი უყოყმანოდ იყენებს თარგმნილ ძეგლებს („ვისრამიანი“, „შაჰნამე“, „თიმსარიანი“, „ქილილა და დამანა“), რადგან, მისი აზრით, ეს თხზულებები „თავისებურადაა ნათარგმნი. „ვისრამიანის“ ქართული თარგმანი, როგორც ცნობილია, დამოუკიდებელი და თავისთავადი ღირებულების მქონე ლიტერატურულ ფაქტს წარმოადგენს. მეტნაკლებად იგივე ითქმის „შაჰნამეს“ ქართული თარგმანის პროზაული ვერსიების შესახებაც“... ისე რომ, ამ ძეგლებს ასე თუ ისე ორიგინალური ძეგლების ღირებულება ენიჭებათ²². ხოლო „ქილილა და დამანა“ საბას მიერაა ნარედაქციევი.

21 ივ. გიგინეიშვილი, XI—XVIII საუკუნეების (საშუალო) ქართულის თავისებურებათა მიმოხილვა. პროზაულ მხატვრულ თხზულებათა მიხედვით („ვისრამიანი“, „შაჰნამე“) (ხელნაწერი).

22 იქვე, გვ. 12.

მეორეცა, ამ ნაწარმოებთა ენის მორფოლოგიური მხარე შესწავლებოდა, ხოლო „უცხოურ დედანს ყველაზე ნაკლები გავლენის მოხდენა სწორედ თარგმანის მორფოლოგიურ მხარეზე შეუძლია. თუ კიდევ მოსალოდნელია გავლენა ლექსიკასა და სინტაქსზე, მორფოლოგიურ მხარეზე ასეთი გავლენა სრულიად გამორიცხულია ამ თვალსაზრისითაც ნათარგმნ ძეგლებსაც ორიგინალურის ღირებულება ენიჭებათ“²³.

მკვლევარს გამოუქვეყნებელი დარჩა ამ პრობლემისადმი მიძღვნილი რამდენიმე ნაშრომი:

1) საშუალო ქართულის მორფოლოგიური თავისებურებანი: „ამიჩან-დარეჯანიანისა“ და „შაჰნამეს“ მიხედვით.

2) XI—XVIII საუკუნეების (საშუალო) ქართულის თავისებურებათა მიმოხილვა ა) პროზაულ მხატვრულ თხზულებათა მიხედვით („ვისრამიანი“, „შაჰნამე“); ბ) მორფოლოგიური თავისებურებანი.

3) საშუალო ქართულის მორფოლოგიური თავისებურებანი: „რუსულანაინის“, „სიბრძნე სიცრუისას“, „ქილილა და დამანასა“ და „თიმსარიანის“ მიხედვით.

4) საშუალო ქართულის მორფოლოგიური თავისებურებანი: თეიმურაზ I-ის, არჩილის, თეიმურაზ II-ის, დავით გურამიშვილისა და ბესარიონ გაბაშვილის (ბესიკის) ენა.

ამ გამოკვლევებში წარმოდგენილი უხვი მასალა და ნათელი მსჯელობა ცხადყოფს, თუ კერძოდ რა ხასიათის ცვლილებები ხდება ამ ეპოქის სალიტერატურო ენაში, როგორია ეს ენა. აშკარა ხდება, რომ ამ პერიოდის სალიტერატურო ენა ნარევი შედგენილობისაა: 1) საკმაოდ ფართოდაა ფეხმოკიდებული ახალი ქართულისებური ფორმები (დარღვეულია სახელთა ბრუნების ძველი ნორმები, თანდებული შერწყმულია ფუძესთან, ზმნისწინები გამარტივებულია, მრავლობითის -ებ-იანი წარმოებაა გაბატონებული, ასპექტის გამოხატვა ახალია, S₉ პირის -ეს ნიშანი შეცვლილია -ნ, -ენ-ით, წ-, ს-, პირის ნიშანთა ზმარება აღრეულია და სხვ.); 2) ძველი ქართული სალიტერატურო ენის მორფოლოგიის ბევრი ფაქტი განაგრძობს არსებობას (მოთხრობითისა და წოდებითის დაბოლოება, ვნებითი გვარის ზმნების -ი-ს დაბოლოება, ხოლმეთობითის ფორმები, ადამიანის საკუთარ სახელთა მოთხრობითისა და წოდებითის ფორმები და სხვ.); 3) მძლავრ ნაკადადაა შეუმოქრილი დიალექტური ფორმები (ზმნისწინების ცვლა: მო—მა,

²³ ივ. გიგინეიშვილი, XI—XVIII საუკუნეების (საშუალო) ქართულის თავისებურებათა მიმოხილვა, ა) პროზაულ მხატვრულ თხზულებათა მიხედვით („ვისრამიანი“, „შაჰნამე“), ხელნაწერი, გვ. 12.

შე—მა -იერ აფიქსის ნაცვლად -იარ-ის გამოყენება; ნანათესაობითარი ვითარებითის ფორმები...)

რაც შეეხება „ვეფხისტყაოსანს“, მას სალიტერატურო ენის ისტორიაშიც ისევე განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს, როგორც ლიტერატურის ისტორიაში.

ივ. გიგინეიშვილმა თავისი სამეცნიერო მოღვაწეობის საუკეთესო წლები უძღვნა ამ დიდებული პოემის ენისა და ტექსტის შესწავლას, მისი ლექსიკის, მისი სიტყვაწარმოების, სინტაქსური თავისებურებების, წინადადების აგებულების, სიტყვათა რიგის, ტერმინებისა თუ სხვა მრავალი მნიშვნელოვანი საკითხის შესწავლას.

არნ. ჩიქობავა წერს: „ძველი ქართული ლექსიკისა და ნორფოლოგიურ-სინტაქსური სისტემის შეგუება ამ ახალ დიალექტურ სინამდვილესთან. სალიტერატურო ქართულის გადაყენა ახალ ლიანდაგზე, ესაა პროცესი ახალი სალიტერატურო ენის ჩამოყალიბებისა... „ვეფხისტყაოსნის“ დაწერისას ეს პროცესი კარგა ხნის დაწყებული იყო“. „ამ პროცესის ფონზე უნდა იქნეს განხილული „ვეფხისტყაოსნის“ ენა“²⁴.

სწორედ ამ ფონზე სწავლობდა ივ. გიგინეიშვილი პოემის ენას. რუსთველოლოგიის დიდი შენაძენია მისი მონოგრაფია, რომელშიც მაღალ მეცნიერულ დონეზე არის განხილული „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის კრიტიკისა და ენის საკითხები²⁵.

ერთ-ერთ გამოუქვეყნებელ გამოკვლევაში, რომელიც ეძღვნება ზმნის ანალიზს „ვეფხისტყაოსანში“, ძველ და ახალ ქართულთან მიმართებაში წარმოჩენილია და შეფასებული ის არქაული ფორმებიცა და სიახლენიც, რაც პოემაში გვხვდება. ამ ანალიზის შედეგად ივ. გიგინეიშვილი ასეთ დასკვნამდე მისულა: ნათლად ჩანს, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ ენა ძალიან დაშორებულია ძველ ქართულ სალიტერატურო ენას. პრინციპულად ეს ენა ახალი სალიტერატურო ქართულია. რა თქმა უნდა, ძველი ქართულის საკმაოდ მძლავრი გავლენა „ვეფხისტყაოსნის“ ენას ამჩნევია, მაგრამ სისტემა ძველი აღარ არის. ძველი ფორმები „ვეფხისტყაოსნის“ ენაში არქაიზმების, როგორც ლიტერატურული ხერხის, გამოვლენა უფროა, ვიდრე გრამატიკული სისტემის ორგანული ნაწილი“²⁶.

24 ა. ჩიქობავა, დიალექტიზმები „ვეფხისტყაოსანში“, ენიშენის მოამბე, III, 1938, გვ. 227.

25 ივ. გიგინეიშვილი, გამოკვლევები „ვეფხისტყაოსნის“ ენისა და ტექსტის კრიტიკის საკითხების შესახებ, თბ., 1975.

26 ივ. გიგინეიშვილი, „ვეფხისტყაოსნის“ ენის საკითხები (ხელნაწერი).

და ასე, XI—XVIII საუკუნეების ლიტერატურული ძეგლების შესწავლის შედეგად ასეთი ვითარება გვაქვს: მიუხედავად ამ მწერალთა ენას შორის არსებული არაერთი სხვაობისა, ძირითადი მორფოლოგიური კატეგორიების გამოხატვის თვალსაზრისით ეს ძეგლები მეტნაკლებად ერთგვარ სურათს გვიჩვენებენ: ყველგან საბოლოოდ დარღვეულია ძველი ქართულის ენობრივი ნორმები და ახალი ქართული-სათვის დამახასიათებელი ფორმებია დამკვიდრებული. თუმცა აქა-იქ ძველი ფორმებიც გვხვდება, მაგრამ არც ერთი ძველი ფორმა თანმიმდევრულად გატარებული არაა, სისტემას არც ერთი მათგანი არ ქმნის და მათ ხმარებას ხელოვნურობის, ზედმეტი მწიგნობრულობის ბეჭედი აზის²⁷.

„დასახელებული ლიტერატურული ძეგლების ენის შესწავლამ ასე თუ ისე ნათელი გახადა ძველი ქართულიდან ახალ ქართულზე თანდათანობით გადასვლის პროცესი“, ნათელი გახადა, რომ „ენა, საშუალო ქართულის სახელწოდებით რომაა ცნობილი, შეიძლება ითქვას, არაა ისეთივე დამოუკიდებელი ერთეული, როგორც იყო ძველი ქართული, ან როგორც არის ახალი სალიტერატურო ქართული... საშუალო ქართულის შესწავლით... ჩვენს წინაშე იშლება ახალი სალიტერატურო ქართულის დასაბამი, მისი წარმოშობის სათავეები“²⁸.

ენათმეცნიერების ინსტიტუტის IX სამეცნიერო სესიაზე (1952 წ. ივნისი) წარმოდგენილი იყო ივ. გიგინეიშვილის, ა. კიზირიას და ა. მარტიროსოვის კოლექტიური მოხსენება თემაზე: „ქართული ლიტერატურულ ენის განვითარების პერიოდიზაციისათვის“. მოხსენება ემყარებოდა მხატვრული ძეგლებისა და ისტორიული წყაროების ენობრივ ანალიზს.

ამ მოხსენების თეზისებში წერია: „საკითხი დგას ე. წ. საშუალო ქართულის ადგილის შესახებ: განეკუთვნება იგი ძველ ქართულს, ახალ ქართულს, თუ ისეთივე ცალკე ერთეულია, როგორც ძველი და ახალი ქართული.

...XII—XVIII საუკუნეების მხატვრული (როგორც ორიგინალური, ისე თარგმნილი) ძეგლებისა და ისტორიული წყაროების შესწავლამ ნათელყო, რომ ამ ხანის ქართული სამწერლობო ენა ძველი ქართულის გავრძელებას წარმოადგენს და აღნოსავლეთ საქართველოს ბარის

²⁷ ივ. გიგინეიშვილი, თეიმურაზ I-ის, არჩილის, თეიმურაზ II-ის... ენა (ხელნაწერი).

²⁸ ივ. გიგინეიშვილი, XI—XVIII (საშუალო) ქართულის თავისებურებათა მიმოხილვა..., ხელნაწერი, გვ. 9.

კილოების (ქართლურისა და კახურის) საფუძველზე მისი გადამუშავების შედეგია²⁹.

უფრო მოგვიანებით გამოქვეყნებულ შრომაში მეცნიერი წერს: „ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების ისტორიაში ორი პერიოდი გაირჩევა: ძველი ქართული სალიტერატურო ენის პერიოდი (მწერლობის დასაბამიდან XI საუკუნის ბოლომდე) და ახალი სალიტერატურო ენის პერიოდი (XII საუკუნიდან დღემდე)³⁰.

*
*   *
*

ივ. გიგინეიშვილის შრომებიდან ნათელი ხდება, რომ ახალი ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიას შეუძლია სიცხადე შეიტანოს ქართული ლიტერატურისა თუ კულტურის ისტორიის ბევრ საკითხში, დაადგინოს ან შეამაგროს ზოგი აღიარებული დებულება. ერთი მაგალითი: როგორც ცნობილია, ჩვენამდე მოღწეულ ლიტერატურულ ძეგლთაგან უძველესია იაკობ ცურტაველის „წამებაჲ წმიდისა შუშანიკისი დედოფლისაჲ“. თხზულების მხატვრულ-ლიტერატურული ანალიზისა და ენობრივი მხარის გათვალისწინების შედეგად სპეციალისტები ასკვნიან, რომ ეს არ შეიძლება იყოს ქართულად შექმნილი პირველი ლიტერატურული ნაწარმოები. ეს საყოველთაოდ მიღებული აზრი ერთხელ კიდევ დადასტურებულია და შემაგრებული ივ. გიგინეიშვილის მიერ, ოღონდ სხვა ასპექტით.

უნიფიცირებული ნორმების მქონე ძველი ქართული სალიტერატურო ენა V—X საუკუნეების სასულიერო მწერლობის ენა იყო. ის დაშორებული იყო ცოცხალი სასაუბრო მეტყველებისაგან. ამას ადასტურებს აქა-იქ გამოჩენილი „ახალი“ ფორმები. „ეს ფორმები ძალაუვნებურად გაიპარებოდნენ ხოლმე ძველ ძეგლებში ცოცხალი სასაუბრო მეტყველებიდან და მათ ბევრი რამ შეუძლიათ გვითხრან მაშინდელი ცოცხალი სასაუბრო ენის აგებულებაზე. მეორე მხრით, ეს ფაქტი თვით ძველი სალიტერატურო ენის დიდ ხნიერებასა და ხანგრძლივი ლიტერატურული ტრადიციის არსებობაზე მიგვითითებს

²⁹ ივ. გიგინეიშვილი, ა. კიზირია, ა. მარტიროსოვი, ქართული ლიტერატურული ენის განვითარების პერიოდიზაციისათვის, ენათმეცნიერების ინსტიტუტის IX სამეცნიერო სესიის თეზისები, 1952 წ., ივნისი, გვ. 9.

³⁰ И. М. Гигинейшвили, М. Н. Чабашвили, Р. Б. Гамбашидзе, Особенности развития грузинского языка в советское время: კრებულში „Закономерности развития литературных языков народов СССР в советскую эпоху, М., 1973 г., с. 323.

სრულიად უეჭველად. სალიტერატურო ენას, რომელიც ასე დაშორებული იყო ცოცხალ სასაუბრო მეტყველებას და რომელსაც ასე მტკიცე ნორმები ჰქონდა, განსხვავებული ცოცხალი სასაუბრო მეტყველებებისაგან, ათეული საუკუნის ტრადიცია უნდა ჰქონოდა³¹.

როგორც უკვე მრავალგზის აღინიშნა, „ახალი სალიტერატურო ენის საბოლოოდ ჩამოყალიბებას შეიდასზე მეტი წელი დასჭირდა, მისი ჩამოყალიბება მხოლოდ მე-19 საუკუნეში გახდა შესაძლებელი და ეს ენაც კი არ იყო ისეთი სრულყოფილი ნორმების მქონე ლიტერატურული ენა, როგორც ძველი ქართული იყო, მიუხედავად იმისა, რომ ამ ენის ნორმალიზაციისა და სრულყოფისათვის მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრიდან მოკიდებული გაცილებით მეტად ხელსაყრელი გარემოება და პირობები არსებობდა, ვიდრე ძველ საქართველოში, თუ ახალი სალიტერატურო ენის საბოლოოდ ჩამოყალიბებას ამდენი დრო დასჭირდა, ცხადია, ადვილი წარმოსადგენია თუ რამდენი საუკუნე უნდა დასჭირვებოდა ძველი ქართული სალიტერატურო ენის ჩამოყალიბებასა და სრულქმნას, ვიდრე ის იმ დონეზე ავიდოდა, როგორც სალიტერატურო ენა, რა დონეზეც დგას „შუშანიკის წამების“ ან ოთხთავისა და ბიბლიის ქართული თარგმანების ენა“³².

იგივე აზრი სხვაგანაცაა გამოთქმული: „ენა ქართული სალიტერატურო ენის უძველესი ნიმუშებისა, რომელთაც ჩვენამდე მოუღწევიათ, იმდენად ჩამოყალიბებული და თავისთავადი სახის მქონეა, ისეა აღჭურვილი დიდად განვითარებული სალიტერატურო ენისათვის დამახასიათებელი ნიშან-თვისებებით, რომ სრულიად უეჭველია — ამ ენას ჩამოყალიბების, თანდათან დახვეწისა და განვითარების ხანგრძლივი გზა უნდა გაეკლო. ასე განვითარებული და უნიფიცირებული სალიტერატურო ენა მხოლოდ საუკუნეთა განმავლობაში შეიძლება შექმნილიყო“.

ამიტომ სარწმუნოდ შეიძლება მივიჩნიოთ, რომ ძველი ქართული სალიტერატურო ენის ფორმირება დაწყებულია V ს-ზე გაცილებით უფრო (შესაძლოა ათი საუკუნით) ადრე.

დიდია ივანე გიგინეიშვილის როლი ჩვენი სალიტერატურო ენის უნიფიკაციის სამვილიშვილო საქმეში. თანამედროვე სალიტერატურო

31 ივ. გიგინეიშვილი, „ვეფხისტყაოსნის“ ენის საკითხები..., ხელნაწერი, გვ. 56, ხაზი ჩვენია (ლ. ლ.)
32 იქვე, გვ. 57, ხაზი ჩვენია (ლ. ლ.).

ენის ნორმალიზაციისა და ქართული მეტყველების კულტურის საკითხების კვლევა და მოვლა მისი მოღვაწეობის ერთი ძირითადი სფერო იყო.

„ერთი და იმავე გრამატიკული დანიშნულების მქონე რამდენიმე პარალელური ფორმისაგან ერთის არჩევა... სალიტერატურო ენას უფრო მოქნილს, უფრო მონოლითურს ხდის, მის გამოყენებას, მოხმარებას აადვილებს, მოსახლეობის უფართოეს ფენებში მის გავრცელებასა და დამკვიდრებას უწყობს ხელს. რაც უფრო მდიდარია სალიტერატურო ენა, მით უფრო დიდი მნიშვნელობა აქვს მის გონივრულ ნორმალიზაციას“, — წერდა ივ. გიგინეიშვილი³³.

როგორც არნ. ჩიქობავა აღნიშნავს, ნორმის გამომუშავება ენობრივი სისტემის კანონზომიერებათა და ენის ისტორიის გათვალისწინებით უნდა წარმოებდეს³⁴.

„თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების დადგენისათვის წინაპირობას ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების ისტორიის შესწავლა, მისი განვითარების ყველა ეტაპის გათვალისწინება შეადგენს“, — წერდა ივანე გიგინეიშვილი³⁵ და ბუნებრივია, რომ მისი ხანგრძლივი და ღრმა დაკვირვებანი სალიტერატურო ენის ისტორიის საკითხებზე ორგანულად ერწყმოდა ახალი სალიტერატურო ქართულის ნორმალიზაციის დიდ ეროვნულ საქმეს.

სალიტერატურო ენა ნორმირებული ენაა, მას მოვლა-პატრონობა სჭირდება. იგი ერთიანი, მონოლითური უნდა იყოს, ჰქონდეს მტკიცე წესები, რომელთა დაცვა სავალდებულო იქნება ამ ენის მომხმარებელთათვის.

ქართული ენის ნორმალიზაციის საკითხები, როგორც ჩანს, ადრინდნვე ისმოდა. ძველ საქართველოში სანიმუშოდ მოუვლიათ ამ საკითხებისათვის. სალიტერატურო ენის ნორმები ურყევად, მტკიცედ ტარდებოდა, „ძველს საქართველოში სალიტერატურო ენის მოვლა, მის სრულყოფა-განვითარებაზე ზრუნვა მაღალ დონეზე იდგა. ის მემკვიდრეობა, რომელიც ძველმა საქართველომ დაგვიტოვა, ამ მხრივ, იმაზე მეტყველებს, რომ სალიტერატურო ენის განვითარ-

³³ ივ. გიგინეიშვილი, ვ. თოფურიას ღვაწლი თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა უნიფიკაციის საქმეში, იკე, XXII, გვ. 284.

³⁴ არნ. ჩიქობავა, სალიტერატურო ენა და ნორმა, კრებ. „ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები“, წიგნი მეორე, 1979, გვ. 15.

³⁵ ივ. გიგინეიშვილი, ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა დამუშავების თანამედროვე მდგომარეობა (ხელნაწერი), გვ. 17.

რებისათვის ზრუნვა ჩვენს წინაპრებს პირველი რიგის საქმედ მიაჩნდათ³⁵. მაგრამ შუა საუკუნეებიდან ძველი ქართულის მონოლითურობა ირღვევა, ძველის გვერდით ჩნდება ახალი ფორმები, გზას იკაფავს დიალექტიზმები, თარგმანების გზით შემოდის უცხო ლექსიკა. ყოველივე ამის გამო ამ პერიოდის ენა ნარევია, რამაც „ის შედეგი მოიტანა, რომ კარგა ხნის განმავლობაში ქართული სალიტერატურო ენა აღარ იყო ძველი სალიტერატურო ენის მსგავსად მკაცრად უნიფიცირებული ნორმების მქონე ენა. მისთვის ნაირგვარი მორფოლოგიური თუ სიტყვაწარმოებითი ვარიანტების არსებობაა დამახასიათებელი, რაც ენის სინტაქსურ წყაროებშიც იწვევდა ნაირგვარობას“.

მაგრამ ენის მოვლა-პატრონობა, მის სიწმინდეზე ზრუნვა არც ამ პერიოდში მიუტოვებიათ.

XVIII ს-ში უკვე საბოლოოდ ჩამოყალიბდა ახალი ქართული სალიტერატურო ენა, რომელიც უფრო დახვეწილია, ვიდრე წინა, XVI—XVII საუკუნეების ენა და ცოცხალ მეტყველებასთანაც უფრო ახლოს არის. მაგრამ ამას შემდეგ მოჰყვა გაბატონება ანტონის უკიდურესად ხელოვნური სტილისა და ორთოგრაფიული წესებისა, რომლებსაც „საყრდენი არ ჰქონდა არც ინტელიგენციის ენაში, არც ხალხის მეტყველებაში. ის არ ემყარებოდა ენის ფონეტიკური და მორფოლოგიურ-სინტაქსური აღნაგობის შესწავლას“.

მე-19 საუკუნეში ილია ჭავჭავაძისა და მისი თანამებრძოლების—აკაკი წერეთლის, იაკობ გოგებაშვილის, ნიკო ნიკოლაძის, სერგეი მესხის და სხვათა მოღვაწეობის შედეგად გაიმართა ანტონის მიერ გამრუდებული ხაზი სალიტერატურო ენის განვითარებისა. ახალი სალიტერატურო ენა კვლავ ხალხის მეტყველებას — აღმოსავლურ დიალექტებს დაეყრდნო, მაგრამ, იმავე დროს, მის განვითარებასა და სრულყოფაში მონაწილეობდნენ ქართული ენის თითქმის ყველა დიალექტის წარმომადგენლები. ილიას მეთაურობით განახლდა და განვითარდა ქართული პროზა, შეიქმნა ქართული პუბლიცისტიკა და ჟურნალისტიკა (მესამამისი სტილით), რამაც გამოიწვია, ერთი მხრივ, ქართული სალიტერატურო ენის ფუნქციებისა და, მეორე მხრივ, მისი მომხმარებელი წრის გაფართოება. ამან (და სალიტერატურო ენაში სხვადასხვა დიალექტის წარმომადგენელთა მონაწილეობამაც) ხელი შეუწყო პარალელური ფორმების გაჩენას, რამაც მოამარაგა სადავო საკითხები, ცხადი გახდა, რომ სალიტერატურო ენაში მოსაგვარებელია და გადასაჭრელი მრავალი ორთოგრაფიული, მორფოლოგი-

³⁵ ივ. გიგინეიშვილი, ქართული სალიტერატურო ენის..., გვ. 17.

ური, სინტაქსური თუ სხვა საკითხი. ე. ი. სალიტერატურო ენის თანდათანობითმა გამდიდრებამ ნორმების მოწესრიგების საჭიროება გამოიწვია.

სალიტერატურო ენის სადავო საკითხების მოგვარებით ერთი პირველთაგანი ი. ჭავჭავაძე დაინტერესდა, ზუსტად შემოფარგლა ასეთ საკითხთა წრე და პრაქტიკული ნაბიჯიც გადადგა. პრაქტიკულად გატარდა სეროიზული ორთოგრაფიული რეფორმა — სალიტერატურო ენამ ილია ჭავჭავაძის მაგალითისამებრ ხელი აიღო ძველი ასოების ხმარებაზე. ვაცხოველდა ინტერესი სალიტერატურო ენის ნორმატული საკითხების მიმართ, პერიოდულ პრესაში მრავალი საყურადღებო სტატია გამოჩნდა (დავით ყიფიანის, პ. ჭარაიას, ს. ხუნდაძის, ი. გოგებაშვილის, გრ. ორბელიანის, დიმიტრი ყიფიანის, ა. ხახანაშვილის, გ. წერეთლის, კ. დოღაშვილის, ა. ქუთათელაძის, პ. მირიანაშვილის, თ. სახოკიას, გ. ყიფშიძის, ს. გორგაძის და სხვ.). მათში ნორმების დადგენისა და ნორმათა პრინციპების შემუშავების ცდები იყო წარმოდგენილი.

სალიტერატურო ენის სადავო საკითხების მოგვარების ცდებს ეხვედებით იმდროინდელ სასკოლო გრამატიკებშიც.

XIX ს. ბოლოს და XX ს. დამდეგს ამ მუშაობას უფრო სისტემატური ხასიათი მიეცა.

მას შემდეგ, რაც ქართული სალიტერატურო ენა საქართველოს სახალმწიფო ენად გამოცხადდა და ეს დიდმნიშვნელოვანი აქტი ჩაიწერა ჩვენს კონსტიტუციაში, ეროვნული გახდა სკოლა, სახელმწიფო აპარატი, სამართლის წარმოება და, რაც ყველაზე მნიშვნელოვანი იყო, დაარსდა ქართული უმაღლესი სასწავლებლები. თბილისის უნივერსიტეტში, სასოფლო-სამეურნეო, პოლიტექნიკურ და სამედიცინო ინსტიტუტებში სწავლება და სამეცნიერო-კვლევითი მუშაობაც ქართულ ენაზე მიმდინარეობდა. ყოველივე ამან ქართული სალიტერატურო ენის ფუნქციათა კიდევ მეტად გამდიდრება-გაფართოება გამოიწვია. პირველ რიგში სამეცნიერო ტერმინოლოგიის უნიფიკაციის საკითხი უნდა გადაჭრილიყო, რათა ქართულ ენაზე ამეტყველებულიყო მეცნიერების ყველა დარგი. 1922—25 წლებში განათლების სახალხო კომისარიატთან არსებობდა ცენტრალური სატერმინოლოგიო საბჭო (თავმჯდომარე ივ. ჯავახიშვილი), რომელმაც გარკვეული მუშაობა ჩაატარა სამეცნიერო ტერმინოლოგიის შედგენისა და სალიტერატურო ენის სადავო საკითხების უნიფიკაციის ხაზით. 1925 წ. საბკომსაბჭოსთან დაარსდა სატერმინოლოგიო კომისია. მო-

გვიანებით ეს კომისია გარდაიქმნა ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის სამეცნიერო ტერმინოლოგიის განყოფილებად. მას დაეკისრა სამეცნიერო ტერმინოლოგიის უნიფიკაციის საქმე, რაც იმას ნიშნავდა, რომ მოგვარებულიყო ქართული სამეცნიერო ენის ლექსიკის საკითხი.

1920 წლის მაისში თბილისში უნდა მოწვეულიყო ენის მცოდნეთა ყრილობა სალიტერატურო ენის სავალდებულო ნორმების განსახილველად და დასადგენად. წინასწარი მუშაობა დაკისრებული ჰქონდა საორგანიზაციო კომისიას, (ა. შანიძე, გ. ახვლედიანი, ვ. ბერიძე, კ. კეკელიძე, ს. გორგაძე, დ. უზნაძე...). კომისიამ გამოაქვეყნა მოსაგარებელი საკითხების სია. 1921 წელს კი გამოიცა წიგნაკი „სალიტერატურო ქართულისათვის (პროექტი ქართული ორთოგრაფიის სადაო საკითხების მოსაწესრიგებლად, შემუშავებული საორგანიზაციო კომისიისა და მიღებული სასწავლო კომიტეტის მიერ)“. აქ წარმოდგენილი იყო რეკომენდაციები სალიტერატურო ქართულის არაერთ სადავო საკითხზე.

30-იან წლებში ენისა და ტერმინოლოგიის კომისიამ (რომელიც განათლების სახალხო კომისარიატთან არსებობდა) და სახელმწიფო გამომცემლობამ რედაქციების მუშაკთათვის მოაწყვეს კურს-კონფერენცია, სადაც ენის სპეციალისტებმა (გ. ახვლედიანმა, ა. შანიძემ, ა. ჩიქობავამ, ვ. თოფურიამ, ს. ჯანაშიამ, ს. ყაუხჩიშვილმა), წაიკითხეს მოხსენებების ციკლი სალიტერატურო ენის საცილობელ საკითხებზე. ეს მოხსენებები გამოქვეყნდა ცალკე ნაკვეთებად საერთო სათაურით: „ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა დადგენისათვის“.

როგორც ივ. გიგინეიშვილი მოგვითხრობს, აქ ჩამოთვლილ სამუშაოთა მთელი სიმძიმე თბილისის უნივერსიტეტის მუშაკებს აწვათ მხრებზე. ამ მუშაკთა შორის ძირითადი ადგილი ეჭირათ უნივერსიტეტის პირველ კურსდამთავრებულებს — ა. ჩიქობავას, ს. ჯანაშიას და ვ. თოფურიას.

1936 წ. განათლების კომისარიატის მიერ გამოყოფილი კომისიის სახელით გამოქვეყნდა „ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების“ ერთი ნაკვეთი, რომელშიც წარმოდგენილია სალიტერატურო ენის რამდენიმე ძირითადი სადავო საკითხის გადაწყვეტა.

ამ ნორმათა გავრცელებასა და დამკვიდრებაში დიდი როლი შეასრულა ვ. თოფურიასა და ივ. გიგინეიშვილის მიერ შედგენილმა „სასკოლო ორთოგრაფიულმა ლექსიკონმა“, რომელიც სამჯერ გამოიცა (1941, 1946 და 1949 წწ.).

1946—1948 წლებში საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პრე-

ზიდიუმთან მუშაობდა ქართულ სალიტერატურო ენის ნორმათა დამდგენი კომისია ჯერ აკად. ს. ჯანაშიას, შემდეგ აკად. ა. შანიძის თავმჯდომარეობით. კომისიის სწავლული მდივანი იყო ივ. გიგინეიშვილი. მასალას ნორმათა პროექტისათვის ამზადებდა ენათმეცნიერების ინსტიტუტი. ნორმათა საკითხი საენათმეცნიერო კვლევა-ძიების განუყრელ ნაწილად იქცა.

ცოტა მოგვიანებით საქართველოს მინისტრთა საბჭოსთან შეიქმნა „თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა დამდგენი მუდმივი კომისია“, რომელშიც შედიან სპეციალისტი ენათმეცნიერები, მწერალთა კავშირის, ლიტერატურისა და პრესის მუშაკთა წარმომადგენლები.

ივ. გიგინეიშვილი იყო ამ კომისიის პასუხისმგებელი მდივანი, მისი აქტიური და შემოქმედი წევრი სიცოცხლის უკანასკნელ წუთამდე.

ივ. გიგინეიშვილი დაარსების დღიდან (1954) ხელმძღვანელობდა ენათმეცნიერების ინსტიტუტში შექმნილ სალიტერატურო ენის ნორმათა განყოფილებას (ამჟამად „მეტყველების კულტურის განყოფილება“), რომელიც ამ კომისიის სამეცნიერო აპარატს წარმოადგენს და რომელსაც დაეკისრა სადავო საკითხების შესწავლა და ნორმათა პროექტების შედგენა.

„ქართული ენის ნორმათა დადგენის საქმე საბოლოოდ დადგა მარ საფუძველზე, რადგანაც იგი გახდა საერთოდ საენათმეცნიერო კვლევა-ძიებისა და, კერძოდ, ქართული ენის შესწავლის მიზნით წარმოებული მუშაობის ორგანული და მყარი ნაწილი“³⁷.

განყოფილების საქმად რთულ სამეცნიერო და პრაქტიკულ მუშაობას ივ. გიგინეიშვილი წარმართავდა მისთვის ჩვეული მეცნიერული სიღინჯით და დიდი პრინციპულობით. ამას ერთვოდა საოცარი სიყვარული ამ დიდი ეროვნული საქმის მიმართ.

განყოფილება და მისი ხელმძღვანელი მტკიცედ იცავდნენ იმ პრინციპებს, რაც შემუშავდა და მიღებულ იქნა თანამედროვე სალიტერატურო ენის ნორმათა დასადგენად (სახელმწიფო კომისიის წევრის არნ. ჩიქობავას მოხსენების თანახმად)³⁸.

ამ პრინციპებზე დაყრდნობით შედგა „თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების“ პირველი კრებული (1970), რომლის

³⁷ ივ. გიგინეიშვილი, ვ. თოფურის დავალი თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა უნიფიკაციის საქმეში, ივე, XXII, გვ. 288.

³⁸ თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმები, პირველი კრებული, თბ., 1970.

გამოსაცემად ივ. გიგინეიშვილმა, როგორც რედაქტორმა, ძალზე დიდი შრომა გასწია. ამ კრებულში გათვალისწინებულია წინათ არსებული კომისიების ნამუშევარი. ნორმები მიღებულია ცნობილი ენათმეცნიერების — ა. შანიძის, გ. ახვლედიანის, ვ. თოფურიას, ს. ჯანაშიას, არნ. ჩიქობავას და სხვათა, აგრეთვე განყოფილების თანამშრომლების მოხსენებათა საფუძველზე. თითოეულ სტატიაში წარმოდგენილია საკითხის წარმოშობის ისტორია, სათანადო დასაბუთება და საილუსტრაციო მასალა.

ამ კრებულში შესულ ნორმათაგან ათი მიღებულია ივანე გიგინეიშვილის მიერ შემუშავებული რეკომენდაციების საფუძველზე.

აქ გადაჭრილია ბევრი საჭირობოროტო და სადავო საკითხი, როგორცაა: II სუბიექტური და III ობიექტური პირის ნიშანჭ-ს და ს-ს გამოყენების საკითხი, რიცხვითი სახელების ხმარებასთან დაკავშირებული საკითხები (ოცდამეშვიდე თუ მეოცდამეშვიდე? თუთხმეტი, თხუთმეტი თუ ხუთმეტი? ასპირველი თუ ასმეერთე? შესამოცე წლები თუ სამოცდანი წლები? ორ მილიონმა კაცმა თუ ორმა მილიონმა კაცმა?), პრეგერბების ხმარებასთან დაკავშირებული საკითხები (ანთავისუფლებს, ანსხვავებს, ანვითარებს, ანცვიფრებს, ანსახიერებს, აღშფოთებს... თუ ათავისუფლებს, ასხვავებს, ავითარებს აცვიფრებს, ასახიერებს, აშფოთებს...?), ადამიანის საკუთარ სახელთა ბრუნებასთან დაკავშირებული სიძნელები (ეთერიმ თუ ეთერმა,) ვინის ჩართვისა და დაკარგვის წესები, კომპოზიტების მართლწერის საკითხი.

არანაკლებ საინტერესოა ივანე გიგინეიშვილის თეორიული ანალიზის სტატიები ენის ნორმალიზაციის საკითხებზე, დაწერილი მათთვის ჩვეული სიცხადითა და მყარი საბუთიანობით.

ბოლო წლებში მწვავედ დაისვა უცხოურ პირთა ქართულად გადმოცემის საკითხი. პრესაში დისკუსიაც კი გაიმართა ამ საკითხის ირგვლივ. 1972 წ. „ქართული სიტყვის კულტურის საკითხების“ I წიგნში გამოქვეყნდა ივ. გიგინეიშვილის წერილი „უცხოურ პირთა და გეოგრაფიული სახელების ქართულად გადმოცემისათვის“, რომელშიც მეცნიერული ანალიზის საფუძველზე წარმოდგენილია ძირითადი პრინციპები უცხოურ პირთა სახელების გადმოცემისა.

1982 წ. დისკუსია კვლავ განახლდა ამავე საკითხზე. სამწუხაროდ, ჩანს, დისკუსიის ხელახლა წამომწყებნი სათანადოდ ვერ ჩასწვდომიან ამ წერილის დებულებებს და ისიც არ გაუთვალისწინებიათ, რომ ამ პრინციპთა საფუძველზე არის გამართული ჩვენი ენციკლოპედიის 5 ტომი.

ივანე გიგინეიშვილის რედაქტორობით მომზადდა კრებულის „ქართული სიტყვის კულტურის საკითხების“ 5 წიგნი. კრებულში ქვეყნდება სტატიები და ნარკვევები ქართული ენის მართლწერის, ლექსიკის, ფრაზეოლოგიის, ტერმინოლოგიის, მორფოლოგია-სინტაქსისა და სტილისტიკის საკითხებზე, რომლებიც მოწესრიგებას მოითხოვს. იბეჭდება მიმოხილვები გაზეთების, ჟურნალების, სახელმძღვანელოთა ენის სიწმინდის საკითხებზე.

კრებულს ასეთი სახე განყოფილების ხელმძღვანელმა მისცა. კრებულში მონაწილე მკვლევართ კი ასეთი ამოცანა დაუსახა: წერილები და გამოკვლევები უნდა ასახავდეს ქართული საბჭოთა ენათმეცნიერების მაღალ დონეს, ამასთან, უნდა იყოს ნორმატიული ხასიათისა, საკითხები უნდა ვადაიჭრას თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა თვალსაზრისით, ნორმათა დამკვიდრებას უნდა უწყობდეს ხელსო.

ივ. გიგინეიშვილი დიდ დროსა და ენერგიას ახმარდა ამ კრებულის შედგენა-რედაქტირებას. მისი ღრმა რწმენით, კრებული მოწოდებულია, ხელი შეუწყოს ქართული სალიტერატურო ენის სიწმინდისა და მონოლითურობის დაცვას და ქართული მეტყველების კულტურის მაღალი დონისათვის ბრძოლის მკვიდრ მეცნიერულ საფუძველზე დადგომას.

დაუღალავად იღვწოდა ივ. გიგინეიშვილი სალიტერატურო ენის ნორმების არა მარტო დადგენისათვის, არამედ აგრეთვე ამ ნორმათა ხალხში გავრცელებისათვის, დანერგვისათვის და სალიტერატურო ქართულის სიწმინდის დაცვისათვის. იგი, რამდენადაც ეს საქმე ეროვნული მნიშვნელობის საქმედ მიაჩნდა, სისტემატურად კითხულობდა ლექციებს ტელევიზიისა და რადიომაუწყებლობის მუშაკთათვის, გამომცემლობების თანამშრომელთათვის, პედაგოგებისათვის განათლების მუშაკთა სახლთან არსებულ უნივერსიტეტში... ხელმძღვანელობდა რადიოგადაცემათა ციკლს, რომელიც ემსახურება დადგენილ ნორმათა პოპულარიზაციას, სადავო საკითხების განმარტებას, რთული გრამატიკული საკითხების ფართო აუდიტორიისათვის გასაგებად მიწოდებას...

ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა დანერგვის საქმეში დიდ როლს ასრულებს ივ. გიგინეიშვილისა და ვ. თოფურიას მიერ შედგენილი ქართული ენის ვრცელი ორთოგრაფიული ლექსიკონი, რომელიც 1968 წ. გამოვიდა.

ეს წიგნი ქართული სალიტერატურო ენის მომხმარებელთა სამაგიდო წიგნად იქცა. მისი ფარგლები შორს სცილდება წმინდა ორთო-

გრაფიული ლექსიკონის ფარგლებს, რამდენადაც ის მიზნად ისახავს არა მხოლოდ სიტყვათა მართლწერის, ე. ი. წმინდა ორთოგრაფიული საკითხების გარკვევასა და ჩვენებას (ასეთი საკითხები ქართულში არცთუ ისე მწვავეა), არამედ, იმავე დროს, წარმოადგენს ერთგვარ საცნობარო წიგნს ქართული ენის მორფოლოგიურ ფორმათა მართლ-ხმარების შესახებაც. მასში წარმოდგენილია მდიდარი მასალა ქართული ენის პრაქტიკული სტილისტიკიდანაც, მაგ.: ეროვნული და საერთაშორისო სინონიმები, მოძველებული სიტყვები და მათი შემცვლელი თანამედროვე ერთეულები, იშვიათად — სინტაგმებიც კი.

საინტერესოა ლექსიკონის აგებულებაც: სალექსიკონო სტატიაში ხშირად სწორი და არასწორი ფორმები ერთადაა მოცემული საგანგებო აღნიშვნის დართვით, რაც მკითხველს ამხვილებინებს ყურადღებას არა მარტო სწორ ფორმებზე, არამედ შესაძლო შეცდომებზეც; ზოგჯერ პარალელურად დასაშვებ ვარიანტთაგან მითითებულია უმჯობესი ვარიანტი და ა. შ.

ამჟამად გამომცემლობა „განათლებაში“ იბეჭდება ამ ლექსიკონის ახალი, შევსებული გამოცემა, რომელიც მოამზადა ივ. გიგინეიშვილმა.

ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის მთავარ რედაქციასთან ერთად ივ. გიგინეიშვილის ხელმძღვანელობითა და უშუალო მონაწილეობით შედგა და საბოლოო რედაქცია გაიარა საქართველოს სსრ გეოგრაფიულ სახელთა ორთოგრაფიულმა ლექსიკონმა, რომელსაც ალბათ მალე მიიღებს ქართველი საზოგადოებრიობა.

იმავე ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის მთავარ რედაქციასთან ერთად ივ. გიგინეიშვილმა, როგორც მეტყველების კულტურის განყოფილების გამგემ, მოამზადა მასალა უცხო პირთა და გეოგრაფიულ სახელთა ქართულად გადმოცემის მოსაწესრიგებლად და შესაბამისი ორთოგრაფიული ცნობების გამოსაცემად.

ივ. გიგინეიშვილი სწავლობდა ქართული სალიტერატურო ენის ნორმალიზაციის ისტორიას. მას დარჩა ხელნაწერი შრომა „ივანე კერესელიძის „ცისკარი“ ქართული სალიტერატურო ენის საკითხების შესახებ“. თავის გამოკვლევებსა თუ წერილებში იგი წარმოაჩენდა მე-19 საუკუნისა და მე-20 საუკუნის დასაწყისის მოღვაწეთა როლს სალიტერატურო ენის სადავო საკითხების გამოვლენასა და მოგვარებაში.

მრავალ სტატიასა თუ საჯარო გამოსვლაში (ამ გამოსვლების ტექსტები დაცულია) მან საგანგებოდ აღნიშნა ჩვენი დიდი ენათმეცნიერების — არნ. ჩიქობავას, ს. ჯანაშიას და ვ. თოფურის დამსახურება

ამ დიდ ეროვნულ საქმეში, გახაზა, რომ სალიტერატურო ენის ნორმებისათვის ბრძოლის საკითხი ობიექტურ მეცნიერულ საფუძველზე დააყენა არნ. ჩიქობავას მიერ შემუშავებულმა პრინციპებმა. ვ. თოფურის ამავის შესახებ იგი ვრცლად მსჯელობს საგანგებო წერილში: „ვ. თოფურის ღვაწლი თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა უნიფიკაციის საქმეში“³⁹.

ივ. გიგინეიშვილი ფართო საკონსულტაციო მუშაობას ეწეოდა. მას ამომწურავი, მეცნიერულად დასაბუთებული პასუხი გაუცია უამრავ შეკითხვაზე, რომლებსაც ენათმეცნიერების ინსტიტუტი იღებდა სალიტერატურო ენის საკითხებით დაინტერესებულ მოქალაქეთა თუ დაწესებულებებისაგან.

ქართული მეტყველების კულტურის განყოფილების ბოლოდროინდელი საქმიანობა, რომელსაც ივ. გიგინეიშვილი უძღვებოდა, სალიტერატურო ენის ნორმათა მეორე კრებულის მომზადებას ემსახურებოდა. კრებულში სინტაქსისა და სტილისტიკის საკითხების შეტანა ივარაუდება. ეს საქმაოდ რთული უბანია. სტილის სფეროში კანონზომიერების დადგენა, ნორმის დაწესება გარკვეულ სიმწიფეებს შეიცავს. მიუხედავად ამისა, აუცილებელია ამ კანონზომიერებათა მიკვლევა, დადგენა. ამის შესახებ ივ. გიგინეიშვილი წერდა: „შესაძლოა ორთოგრაფიული საკითხებიც მოგვარებული იყოს, მორფოლოგიურ-სინტაქსური ნორმებიც დადგენილ-დაკანონებული და დაცული, მაგრამ სალიტერატურო ენამ მაინც ვერ შეასრულოს ჯეროვნად თავისი ფუნქციები, თუ სათანადო ყურადღება არ მიექცა ენის სტილისტიკურ მხარეს... ესაა ყველაზე საჭირობოროტო საკითხი დღევანდელ ქართულ სალიტერატურო ენაში და ჯეროვნად მისი მოგვარება არაერთ სიმწიფესთანაა დაკავშირებული“⁴⁰.

განყოფილების გამგის ხელმძღვანელობით განყოფილებაში მუშავდებოდა სტილისტიკის საკითხები. ზოგი მათგანი გამოქვეყნდა ჩვენს კრებულში, ზოგზე კი გრძელდება მუშაობა.

დაწყებული იყო მუშაობა პრაქტიკული სტილისტიკის სახელმძღვანელოს შესადგენად ნორმატული ხასიათის გამოთქმათა ლექსიკონითურთ. საამისოდ შეისწავლებოდა შესიტყვების ფუნქციები, შესიტყვებაში შემავალ სიტყვათა შეხამება მნიშვნელობის თვალსაზრისით. ამ ლექსიკონისათვის განყოფილების თანამშრომლების მიერ მო-

³⁹ იხ. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, XXII, თბ., 1980.

⁴⁰ ივ. გიგინეიშვილი, ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა დამუშავების თანამედროვე მდგომარეობა (ხელნაწერი), გვ. 18.

მზადდა მასალა (500-მდე სიტყვა-სტატია). ივ. გიგინეიშვილმა შეიმუშავა და განყოფილებას გააცნო ლექსიკონში შესატანი სიტყვა-სტატიის რამდენიმე ნიმუში, განყოფილების სხდომაზე განიხილა თანამშრომლების მიერ მომზადებული მასალიდან რამდენიმე ნიმუში, მაგრამ, სამწუხაროდ, მთელი მასალის რედაქტირება ვეღარ მოასწრო.

განყოფილებას სხვა პრობლემებიც ჰქონდა: შეისწავლებოდა თანამედროვე სალიტერატურო ენის განვითარების ტენდენციები, თანამედროვე მწერალთა ენა, ჩვენი პრესის, რადიოს, ტელევიზიის, სასკოლო სახელმძღვანელოების ენა. ამ მუშაობის შედეგებიც თანდათანობით აისახებოდა განყოფილების კრებულში. მთელ ამ საქმიანობას განყოფილების ხელმძღვანელი წარმართავდა.

სამწუხაროდ, ქართული სალიტერატურო ენის ნორმალიზაციის ფრიად მნიშვნელოვან ეროვნულ საქმეს მოაკლდა დიდი სპეციალისტის, ხალასი ენათმეცნიერული ნიჭითა და ალღოთი დაჯილდოებული მკვლევრის, შესანიშნავი ორგანიზატორის თვალი და ხელი. იგი ამ საქმის დიდი მკოდნე იყო... და მუშაობდა იგი დიდი ენთუზიაზმით, მეცნიერული სიღინჯით, გატაცებითა და საოცარი სერიოზულობით, იკვლევდა ფაქიზად და ღრმად...

ძნელია მოკლე სტატიაში სრულად აღწერო მისი მოღვაწეობის თუნდაც ეს ერთი მხარე.

